

**KARA-KOYUNLULAR’IN VAN-GÖLÜ ÇEVRESİNDEKİ  
FAALİYETLERİ VE GÜNÜMÜZE ULAŞABİLEN KÜLTÜREL  
MİRASLARI<sup>1</sup>**

**The Actions Of Qara-Qyunlus Around Van Lake And Their  
Surviving Cultural Herritage**

**Dr. Hasan GEYİKOĞLU\***

**ÖZ**

Kara-Koyunlular’ın ataları, Moğol istilâsı sırasında Türkistan’dan Doğu Anadolu’ya gelmişlerdir. Van Gölü’nün kuzey kıyısında yer alan Erciş ve çevresi, Kara-Koyunlular’ın Doğu Anadolu’daki en eski yurtları idi. Siyasî tarih sahnesine çıkışları da Van Gölü çevresi ile Musul bölgesinde olmuştur. Kara-Koyunlular, güçlenip, şartlar uygun oldukça Van Gölü çevresinden dört bir yana (Kuzey Irak – Azerbaycan – Doğu Anadolu) genişlemişlerdir.

Kara-Koyunlular’ın genişleme devrinin başlarında (1380-1390’lar) Timur, Azerbaycan ve Doğu Anadolu’yu istilâ etti. Timur, Van Gölü çevresini mahallî hâkimlere bıraktı. Kara-Koyunlular, Timur’un ölümünden (1405) sonra, istilâ ve zapt edilen ülkelerini birer birer geri aldılar. Kara-Koyunlular, devletleri yıkılmaya kadar hâkimiyetlerinde tuttıkları Van Gölü çevresini kışlak, gölün kuzeyindeki Aladağ’ı yaylak olarak kullanmışlardır.

Kara-Koyunlu devletinin yıkılmasından (1469) sonra, bütün Kara-Koyunlu ülkeleriyle birlikte Van Gölü çevresi de Ak-Koyunlular’ın hâkimiyetine geçmiştir.

**Anahtar Sözcükler:** Kara-Koyunlular, Van-Gölü çevresi, Timur, Ak-Koyunlular.

**ABSTRACT**

The ancestors of the Qara-Qyunlus came to Eastern Anatolia from Turkestan during the Mongol invasion. Erciş, which is the North of Van Lake, and the places around it were the earliest lands of the Qara-Qyunlus in Eastern Anatolia. They started their political activities in the same place and

\* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum.

<sup>1</sup> Bu makale, 6-8 Haziran 2007 tarihinde Hakkâri’de gerçekleştirilen III. Van Gölü Havzası Sempozyumu’na sunduğumuz bildiri metninin gözden geçirilip genişletilmiş halidir.

Musul. As They got stronger, they expanded in accordance with the convenience of circumstances towards Northern Iraq, Adherbaijan and Eastern Anatolia.

In the early periods of expansion of the Qara-Qyunlus, Tamerlane invaded Adherbaijan and Eastern Anatolia. He left the rule of the places around Van Lake to the local authorities. After the death of Tamerlane (1405), the Qara-Qyunlus recaptured their invaded lands one by one. They stayed around Van Lake during winters and Aladağ in the North of the lake during summers.

After the fall of the Qara-Qyunlus in 1469, all of their lands including the places around Van Lake were captured by the Aq-Qyunlus.

**Key Words:** Qara-Qyunlus, Around Van Lake, Tamerlane, Aq-Qyunlus.

**K**ara-Koyunlular (1351–1469); İlhanlılar (İran Moğolları)'ın yıkılmasından (1336) sonra Türkmen boy ve oymaklarının bir araya gelerek teşkil ettikleri siyasî birliğin ve bunların XIV. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da kurdukları devletin adıdır<sup>2</sup>.

Kara-Koyunlular'ın Moğol istilâsı ve İlhanlılar devrinden önceki zamanlardaki varlık ve durumları hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Kaynakların rivayetinden, Kara-Koyunlu federasyonunu ve devletini teşkil eden boy ve oymakların Moğol istilâsı (1220–1221 ve takip eden yıllar) neticesinde Türkistan'dan İran'a ve sonra Doğu Anadolu'ya geldikleri, Musul-Van Gölü çevresi-Erzurum bölgelerinde geleneksel yaylak-kışlak hayatlarına devam ettikleri anlaşılmaktadır<sup>3</sup>.

Doğu Anadolu bölgesi, daha İlhanlılar'ın kurucusu Hülagu Han (saltanatı:1256–1265) döneminden itibaren başlıca iki askerî eyâlete ayrılmıştı: Bunlardan biri, Diyarbekir eyâleti idi. Merkezi Musul olan bu eyâlet, Musul, Mardin, Diyarbekir yörelerini içine alıyordu. Diğer eyâlet ise, merkezi Ahlat olan ve Van Gölü çevresini kapsayan eyâlet idi. Bu eyâletlere Moğol asıllı valiler atanıyordu. Bunlardan, Diyarbekir valisi Sutay Noyan'ın ölümünden (1332)

<sup>2</sup> Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*, c.I, Ankara 1992 (3. baskı); Sümer, "Kara-Koyunlular", *İ.A.*, c.VI, s. 292-305.

<sup>3</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 13-15, 35-36; Sümer, "Kara-Koyunlular", *İ.A.*, c.VI, s. 292-293, 294.

sonra, oğullarının (Barımbay, Hacı Togay, Fulad), Diyarbekir eyâletinin bir kısmı ile Ahlat vilâyetine hâkimiyetleri devam etmiştir<sup>4</sup>.

İlhan Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden (1335) sonra İlhanlılar'da iktidar mücadelesi başladı. Diyarbekir eyâleti eski valisi Sutay'ın oğulları Barımbay ve Hacı Togay, Memâlik-i Rum (Anadolu) valisi Celâyirli<sup>5</sup> Büyük Şeyh Hasan ile birleşerek, iktidarı ele geçirdiler. Bu suretle Sutaylılar, Musul'dan Erzurum'a kadar uzanan geniş bölgeyi idare etmeye başladılar. Van Gölü çevresi de bu Sutaylı hâkimiyet sahasına dâhil idi.

Çok geçmeden Sutaylılar arasında iç mücadele başladı. Mücadele, Hacı Togay ile kardeşi Barımbay'ın oğlu İbrahim-Şah arasında cereyan ediyordu. Bu mücadele sırasında Hacı Togay, Musul-Ahlat-Erzurum taraflarını; İbrahim-Şah da Diyarbekir bölgesini ellerinde tutuyorlardı. Mücadele sonunda İbrahim-Şah, amcası Hacı Togay'ı öldürerek (744/1343), Musul çevresine de hâkim olmuştur<sup>6</sup>.

Bu olaylar sırasında, adı geçen bölgelerde yaşayan iki kardeş Türkmen grubundan Kara-Koyunlular'ın Hacı Togay tarafında, Ak-Koyunlular'ın da İbrahim-Şah tarafında oldukları sanılmaktadır. Nitekim çok az bir zaman sonra Kara-Koyunlular'ı Hacı Togay'ın tasarrufunda bulunan Musul-Van Gölü-Erzurum bölgesinde; Ak-Koyunlular'ı da İbrahim-Şah'a ait olan Diyarbekir bölgesinde görmekteyiz<sup>7</sup>.

Doğu Anadolu'da Türkmenler'in siyasî bakımdan rol oynayıp önem kazanmaları, yukarıda belirtildiği üzere, bilhassa Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden (1335) sonra Moğol noyanlarının iç mücadeleye girişmeleri ile başlamıştır. Moğol Suldus boyuna mensup Çobanlılar'ın maiyetinde Türkmenler bulunuyordu. İşte bu zamanlarda Kara-Koyunlular'ın da Sutaylılar'ın hizmetinde rol oynadıkları ve önemlerinin gittikçe arttığı anlaşılıyor<sup>8</sup>.

Sutaylı Barımbay oğlu İbrahim-Şah, 751/1350 yılında öldü. Onun ölümü ile Sutaylılar'ın Doğu ve Güney-doğu Anadolu'daki hâkimiyetleri çok zayıfladı.

<sup>4</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 33-34; Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 85.

<sup>5</sup> Moğol Celâyir boyuna mensup olan Celâyirli, hizmetinde buldukları İlhanlılar Devleti'nin yıkılmasından sonra Azerbaycan ve Irak'ta hâkimiyet kurmuşlardır (1340-1431). Celâyirli hak. bkz.: M.H. Yınanç, "Celâyir", *İ.A.*, c. III, s. 64-65; Muzaffer Ürekli, "Celâyirli", *D.İ.A.*, c. VII, s. 264-265; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 391-393.

<sup>6</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 34.

<sup>7</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 34; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, s. 85. Bu iki Türkmen grubu arasındaki "adavet-i kadîme" (eski düşmanlık), bu amca-yeğen arasındaki kanlı mücadelede rakip taraflarda yer almış olmalarından kaynaklanmış olabilir.

<sup>8</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 37.

İbrahim-Şah'ın yerine boy emîrliğine getirilen Hacı Togay oğlu Pîr Muhammed'in de çok geçmeden öldürülmesi üzerine, Doğu ve Güney-doğu Anadolu'da Sutaylılar'ın, daha genel bir ifade ile Moğollar'ın hâkimiyeti sona erdi ve Türkmenler'in üstünlüğü ve hâkimiyeti başladı<sup>9</sup>.

Hacı Togay oğlu Pîr Muhammed'i bölgedeki Türkmenler de, bölge emîri ve Musul hâkimi olarak tanımışlardı. Pîr Muhammed, bir Türkmen emîri olan Hüseyin Beg tarafından öldürüldü (1350 veya 1351?). Hüseyin Beg'in bu hareketi herhangi bir olumsuz tepkiye yol açmamış ve emîrliği bölge halkı tarafından da tanınmıştır. Bu hadise sonucunda Türkmenler, Doğu Anadolu bölgesinde siyâsî hâkimiyeti ele almışlardır<sup>10</sup>.

Hüseyin Beg, emîrliğini Musul'da da kabul ve tasdik ettirdikten sonra, yaylamak için Muş bölgesine geldi. Beşiri'ye gelince, Hısn-ı Keyfa hâkimi Artuklu Melik Âdil'den, çevredeki Kürd emîrleri ve diğer aşiret reislerinden, emîrlik (noyanlık) hakkı olan vergi ve armağanları istedi. Ancak onlardan hiçbiri bu isteği yerine getirmedi. Buna rağmen Hüseyin Beg, herhangi bir karşı harekette bulunmayarak, yaylağa gitti. Fakat Hısn-ı Keyfa hâkimi Melik Âdil, bu hareketinin karşılıksız bırakılmayacağını düşünerek, etraftaki bütün emîr ve reislerden yardım istedi. Bunların hepsi Melik Âdil'in etrafında toplandılar. Gelenler arasında Bidlis hâkimi Ziyaeddin ile kardeşi Muş hâkimi Şemseddin, Ahlat hâkimi Bahaeddin, Meyyafarîkîn (Silvan) hâkimi Şeyh İzzeddin de vardı. Melik Âdil, müttefikleriyle birlikte, yaylaktan dönmekte olan Hüseyin Beg'i, Batman'ın batısındaki Sallat (Salat) çayı kıyısında karşıladı. Üstün bir savaş taktiği ve tekniğine sahip olan Türkmenler, müttefikleri yendiler (27 Safer 752/25 Nisan 1351). Hüseyin Beg'in maiyetindeki emîrlerden biri olan, Kara-Koyunlular'ın ilk begi Bayram Hoca da bu savaşta bulunmuştur<sup>11</sup>.

752/1351 yılı güz mevsiminde, beglerden birçoğunun İmadiye<sup>12</sup> taraflarına akına gittikleri esnada Bayram Hoca, Musul'un kuzeyinde Aynu'l-Kiyare denilen yerde Hüseyin Beg'i öldürdü<sup>13</sup>. Bu hareketin, emîrliği ele geçirmek gayesiyle yapıldığı belirtiliyor. Bu olay Türkmenler arasında önemli bir krize ve karışıklığa yol açmamış ve onlar Bayram Hoca'nın emîrliğini tanımışlardır. Böylece Bayram

<sup>9</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 37-38.

<sup>10</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 38.

<sup>11</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 39; Claude Cahen, "Contribution A L'Histoire Du Diyar Bakr Au Quatorzieme Siecle", *Journal Asiatique*, c. CCXLIII, Paris 1955, s.78. Bayram Hoca hak. bkz. Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 294-295; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.37-45.

<sup>12</sup> İmadiye, Irak'ın kuzeyinde, bugünkü Türkiye sınırı yakınında bir kasabadır.

<sup>13</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 39; Cahen, "Contribution A L'Histoire Du Diyar Bakr", s.78.

Hoca, Van Gölü çevresi ve Kuzey Irak'taki Türkmenler'in *emîri* mevkiine gelmiştir. Bu Türkmenler, Kara-Koyunlu federasyonunu oluşturacaklardır<sup>14</sup>.

Kara-Koyunlu Türkmenleri reisi Bayram Hoca, İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından (1336) sonra Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki siyasî otorite boşluğundan faydalanarak faaliyetlerini artırdı (778/1376). Musul'dan başka, Sürmeli-Çukuru (bugünkü Iğdır vilâyeti arazisi) ve Nahçıvan havalisini ele geçirdi. Van Gölü'nün kuzey kıyısındaki Erciş ve çevresi eskiden beri Kara-Koyunlular'ın elinde olduğu gibi, Erzurum, Avnik, Hasan-Kalesi de, Sutaylılar'ın ortadan kalkması ve Erzurum'a kadar hâkim bulunan Orta Anadolu beyliği Eratnalılar'ın<sup>15</sup> zayıf düşmesi üzerine, onların hâkimiyetine girmiştir<sup>16</sup>.

Kara-Koyunlular'ın kuvvetlenip hâkimiyetlerinin genişlemesi, Celâyirliler'i harekete geçirdi. Kuvvetli bir orduyla Kara-Koyunlular üzerine yürüdüler. Önce, Van Gölü'nün kuzey-doğusunda yer alan Bend-i Mâhi (Muradiye)'yi ele geçirdiler. Sonra Bayram Hoca'nın yeğeni Kara Mehmed'in idaresinde bulunan Erciş'e geldiler. Kara Mehmed, itaat edeceğini bildirdi ve bunun için iki hafta mühlet istedi. Celâyirli Sultan Hüseyin, bu isteği kabul etti. Ancak Kara Mehmed, bu mühleti girişeceği bazı teşebbüsleri gerçekleştirebilmek amacıyla istemişti. Nitekim o, bir taraftan hendek kazdırarak ve diğer tedbirler ile şehri tahkim etmeğe giriştiği gibi, diğer taraftan da durumu Erzurum'da bulunan amcası Bayram Hoca'ya bildirdi. Lâkin Kara Mehmed'in hilesi ve teşebbüsleri anlaşılınca, Celâyirliler Erciş'i kuşattılar. Az sonra Bayram Hoca'nın Kara Mehmed'e gönderdiği yardım kuvveti de mağlup edildi. Bu olumsuz gelişmeler karşısında Kara Mehmed, itaat ettiğini kesin olarak bildirdi. Celâyirli bayrağı ve sancağını kaleye dikti; taahhüt ettiği vergiyi bizzat Tebriz'e getireceğini söyledi. Celâyirliler, Kara Mehmed'in sözlerine inanarak, kuşatmayı kaldırıp geri döndüler. Kara Mehmed, yirmi gün sonra Tebriz'e gitti. Onun bu suretle sözünde durması, Celâyirliler üzerinde iyi bir tesir yaptı ve getirdiği vergiyi de kendisine bağışladılar<sup>17</sup>.

Bayram Hoca'nın ölümü (1380) üzerine, Kara-Koyunlu beğliğini yeğeni Kara Mehmed ele almıştır<sup>18</sup>.

<sup>14</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 40.

<sup>15</sup> Eratnalılar hakkında toplu bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988 (4. bs.), s. 155-161; Kemal Göde, *Eratnalılar*, Ankara 1994; K. Göde, "Eretnaoğulları", *D.İ.A.*, c. XI, s. 295-296.

<sup>16</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 43; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.294.

<sup>17</sup> Hafız-ı Ebru, *Zeyl-i Camiü't-Tevarih-i Reşidî*, nşr. Han Baba Beyanî, Tahran 1317/1938, s.203-204; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 44; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.294.

<sup>18</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 44 vd.; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.295.

XIV. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kuzey Irak'a hâkim olan Kara-Koyunlular, 789/1387 yılında Timur tehdidi ile karşılaştılar. Gerçekten de, 788/1386 yılında Batı İran'ı zapt etmiş olan Timur, aynı yılın (1386–1387) kışını Karabağ'da geçirirken, Doğu Anadolu'nun istilâsına hazırlanıyordu<sup>19</sup>. 789/1387 yılı ilkbaharı başlarında

Karabağ'dan hareket ederek Doğu Anadolu'ya girdi. Bayezid (bugünkü Doğubayazıt) çevresini yağmaladıktan sonra, batıya ilerleyerek, Kara-Koyunlular'ın elinde bulunan Avnik kalesi önüne geldi. Bu müstahkem kalenin zaptının uzun süreceğini düşünen Timur, muhasaraya girişmeyerek, Erzurum üzerine yürüdü. Burayı bir günde ele geçirdi (1387). Sonra Çapakçur (Bingöl) tarafına gitti. Kara Mehmed'in peşine kuvvetler gönderdi. Fakat bu kuvvetler Kara Mehmed tarafından mağlup edildiler<sup>20</sup>. Bunu öğrenen Timur, çarpışma alanına geldi. Öldürülen askerlerinin cesetlerini görünce hiddetlenerek, Kara-Koyunlular'ın şiddetle takibini emretti. Sonra Muş ovasına gelen Timur, buradaki Türkmen obalarını yağmaladı. Oradan Erciş ve Malazgirt'e gitti<sup>21</sup>. Bu havalide Ahlat ve Adilcevaz'ı zapt etti. Buradan ağırlıklarının bulunduğu Aladağ yaylağına dönen Timur, orada bir süre dinlendi. Sonra tekrar Van Gölü sahillerine inerek Van şehrini ele geçirdi. Van şehri ve çevresinin hâkimliğini, kendisine tâbi kıldığı mahallî emîr İzzeddin Şir'e<sup>22</sup> bıraktı. Bundan sonra İran'a döndü<sup>23</sup>.

Timur'un Doğu Anadolu'dan ayrılmasından bir süre sonra Kara-Koyunlu begi Kara Mehmed, babasının intikamını almak ve ulus begliğini ele geçirmek için kendisiyle mücadeleye girişen amca-oğlu Pîr Kara Hasan tarafından

<sup>19</sup> Timur ve Timurular hak. toplu bilgi için bkz.: Mustafa Kafalı, "Timur", *İ.A.*, c. XII/1, s. 336-346; Hans R. Roemer, "Timurlular", *İ.A.*, c. XII/1, s. 346-370; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991; İ. Aka, *Timurlular*, Ankara 1995; Yaşar Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu (1393-1402)*, Ankara 1980; Jean-Paul Roux, *Timur*, trc. A. Rıza Yalt, İstanbul 1994; Justin Marozzi, *Timurlenk*, trc. H. Kocaoluk, İstanbul 2005; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk*, trc. Z. Bilgin, İstanbul 2006; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine: Timurlular (1360–1506)*, İstanbul 2007.

<sup>20</sup> Nizameddin Şamî, *Zafername*, çev. Necati Lugal, Ankara 1987 (2.baskı), s. 124; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 49-50

<sup>21</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 50-51; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.296.

<sup>22</sup> İzzeddin Şir ve Van-Hakkâri bölgesine hâkim olan sülâlesinin tarihi hakkında bkz.: Dündar Alikılıç, *Abbâsî Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisân Beyleri*, İstanbul 2006.

<sup>23</sup> N. Şamî, *Zafername*, s. 125; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 51; F. Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 60.

öldürüldü (1389)<sup>24</sup>. Kara Mehmed'in yerine oğlu Kara Yusuf geçti (1389–1420)<sup>25</sup>.

Timur, 795/1393 yılında Irak-ı Arab'a birinci seferini gerçekleştirdi. Bağdad'ı ele geçirdikten sonra kuzeye doğru ilerleyerek, kuzey Irak bölgelerini de kendisine itaat ettirdi<sup>26</sup>. Buradayken etraftaki hâkim ve emirlere, bu arada Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu beglerine de haber göndererek, kendisine itaat etmelerini istedi<sup>27</sup>. Sonra Musul üzerinden Mardin'e doğru hareket etti. Re'su'l-Ayn'a vardığında, ordusunun sağ kol birliklerini o bölgedeki Kara-Koyunlu Türkmenleri üzerine göndererek, eşya ve hayvanlarını yağmalattı<sup>28</sup>.

Timur, 795/1393 yılının sonuna kadar Mardin ve Diyarbekir bölgelerinde harekâta bulundu. Sonra 796/1394 yılı ortalarında, Kara Yusuf'un bulunduğu Muş ovasına geldi. Bunun üzerine Kara Yusuf, maiyetindeki Türkmenlerle oradan ayrıldı. Kara Yusuf'un peşinden gönderilen kuvvetler onu yakalayamadı. Muş ovasında fazla kalmayan Timur, Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ yaylağına gitti. Burada bir süre dinlendikten sonra, Erzurum yakınlarında Kara-Koyunlular elinde bulunan Avnik kalesini 43 günlük bir kuşatma sonunda ele geçirdi (31 Temmuz 1394)<sup>29</sup>. Timur, Avnik'i ele geçirdikten sonra Gürcistan'a sefer yaptı.

Timur'un Gürcistan'a ve oradan Altın-Orda hükümdarı Toktamış üzerine yürüdüğü sırada, Kara-Koyunlu begi Kara Yusuf, atalarının yurdu olan Van Gölü çevresine dönerek, Erciş'i geri aldı. Bunu öğrenen Van hâkimi İzzeddin Şir, bölgedeki Timurlu askerlerinin bir kısmıyla beraber Kara Yusuf üzerine yürüdü. Giriştiği küçük çaplı bir çarpışmada başarılı olamadı ve barış yapıldı<sup>30</sup>. Bu sırada maiyetine aldığı dört yüz atlı ile beraber İzzeddin Şir'e yardıma gelen Avnik kalesinin Timurlu hâkimi Emîr Atlamış, bir şey yapamadan Avnik'e geri dönerken, Erciş ovasında Kara-Koyunlular'ın baskınına uğrayarak esir düştü (1395)<sup>31</sup>.

<sup>24</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 53.

<sup>25</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 54 vd.

<sup>26</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 57; Aka, *Timurlular*, s. 29; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 19-20.

<sup>27</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 57.

<sup>28</sup> Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990, s. 414; Aka, *Timurlular*, s. 30.

<sup>29</sup> N. Şamî, *Zafername*, s. 185-186; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 57-58; Aka, *Timurlular*, s. 30; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 20. Avnik'in zaptı hakkında tafsilât için bkz.: N. Şamî, *Zafername*, s. 187-190; Enver Konukçu, "Kara Koyunlular'ın Avnik Kalesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 38-40.

<sup>30</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 59; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.296-297.

<sup>31</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 59; Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 297. Emîr Atlamış, Timur'un akrabası ve çok sevdiği bir emîr idi. Kara Yusuf, esir aldığı Atlamış'ı Mamluk sultanı Berkuk'a

Bu gelişmelerin olduğu sıralarda Timur, Toktamış Han'ı yendikten sonra, Hindistan'a sefer yapmış ve zaferler kazanarak başkenti Semerkand'a dönmüştü. Bir süre dinlendikten sonra, batıdaki gelişmelere müdahale etmek düşüncesiyle, 802 (1399–1400) yılında Azerbaycan'a geldi. Bunu öğrenen Kara Yusuf, Van Gölü çevresindeki ata yurdunu tahliye ederek, Musul'a çekildi<sup>32</sup>.

Timur, Ankara Savaşı (28 Temmuz 1402)'nden sonra kışı Anadolu'da geçirdi. 1403 baharında Anadolu'dan ayrılıp Gürcistan'a gitti. 1403–1404 kışını Karabağ'da geçirdi. Semerkand'a gitmek üzere Mart ayı sonlarında Karabağ'dan hareket etti. Aras Irmağı kıyısında düzenlediği toyda, “Hülagu Han Tahtı” (Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ülkeleri)'nin idaresini torunu Mirza Ömer'e bıraktı. Adı geçen bölgelerdeki Timurlu mirzaları, mahallî hâkimler ve emîrlere de Mirza Ömer'e tâbi olacaklardı<sup>33</sup>.

Timur'dan kaçıp Osmanlılar'a sığınan Kara Yusuf, Ankara Savaşı'ndan biraz önce Osmanlı ülkesinden ayrılarak, bir miktar silahlı adamı ve kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Suriye'ye gidip Memlûkler'in Şam nâibi Şeyh el-Mahmudî ile işbirliği yaptı. Şeyh el-Mahmudî'nin Memlûklu tahtını ele geçirmesi için beraber düzenledikleri Mısır seferinden (1405) başarısızlıkla Dımaşk (Şam şehri)'a döndüler. Kara Yusuf, adamlarını alıp oradan Mardin ve Musul tarafına gitti. Sonra Bidlis'e geldi ve şehrin hâkimi Şeref-oğlu Şemseddin tarafından ağırlandı ve adamlarının her türlü ihtiyaçları karşılandı<sup>34</sup>.

Timur'un ölümünden (18 Şubat 1405) sonra, Mirza Ömer'in kardeşi Mirza Ebubekir, Kara-Koyunlularla savaşmak üzere Nahçıvan'a geldi. Van emîri İzzeddin Şir'i yanına çağırarak, istişare etti. Görüşme sonunda Kara Yusuf ile muharebeye karar verdiler. Nahçıvan'ın batısında, Aras Irmağı kıyısında vuku'a gelen muharebede Ebubekir mağlup oldu (14–15 Ekim 1406) ve Sultaniye'ye kaçtı. Kara Yusuf da Tebriz'i ele geçirdi<sup>35</sup>.

Ak-Koyunlu begi Kara Yülük Osman'ın Mardin'e hücumu ve Mardin Artuklu hükümdarı Melik Salih'in yardım istemesi üzerine bölgeye giden Kara

---

gönderdi ve Kahire'de hapsedildi (bkz.: M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 93, 99).

<sup>32</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 60; Sümer, “Kara-Koyunlular”, s.297.

<sup>33</sup> Aka, *Timur ve Devleti*, s. 31; İ. Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara 2001, s. 1. Tafsîlât için bkz.: Aka, *Timurlular*, s. 47-48.

<sup>34</sup> Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2001, s. 47-48; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, çev. M. Öztürk, Ankara 2006, s. 53-54; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, Ankara 1994, s. 51.

<sup>35</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 54-58; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 72-73; Sümer, “Kara-Koyunlular”, s. 298; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 5; Aka, *Timurlular*, s. 66-67.

Yusuf Beg, Kara Yülük Osman'ı mağlup etti (812/1409). Sonra Mardin'i kendi hâkimiyetine aldı. Böylece üç asırdan fazla bir geçmişi olan Artuklu hanedanı da sona erdi (1409). Bu harekâta kendisine yardım edenler arasında Bidlis hâkimi Şemseddin de vardı. Kara Yusuf, Mardin'in idaresi ve muhafazasına kendi adamlarından birini tayin ettikten sonra, yaylamak üzere Aladağ'a gitti (1409 yazı)<sup>36</sup>.

Öte yandan Celâyirli Sultan Ahmed'in<sup>37</sup> yanlış ve tutarsız davranışları sonucu eski dostu Kara Yusuf'la ilişkisi bozulmuş ve aralarında bir muharebe vuku' bulmuştu. Mağlup olan Sultan Ahmed, yakalanıp öldürüldü (1410). Daha sonra, Adilcevaz kalesinde mahpus tutulan oğlu Alâüddeve de öldürüldü<sup>38</sup>. Şirvanşah İbrahim'in, Sultan Ahmed'e yardım amacıyla, oğlu komutasında gönderdiği ordu da Kara-Koyunlular'a yenildi ve İbrahim'in oğlu esir alınarak Erciş'te hapsedildi<sup>39</sup>.

Kara Yusuf, Kara-Koyunlular üzerine sefere çıkan Timurlu hükümdarı Şahruh'la savaşa hazırlandığı sırada hastalanarak öldü (7 Zilkade 823/13 Kasım 1420)<sup>40</sup>. Bu sıralarda oğullarından İspend (İsfahan) Mirza, Adilcevaz'da yönetici bulunuyordu<sup>41</sup>. Kara Yusuf'un cesedi, iki gün sonra Erciş'e götürülerek, ata ve dedesinin mezarları yanında gömülmüştür. Ancak bugün türbesinin yeri dahi bilinmemektedir<sup>42</sup>. Kara Yusuf'un ölümünden sonra Kara-Koyunlu begliğini oğullarından İskender ele aldı.

Kara-Koyunlular'a tâbi bulunan Bidlis hâkimi Emîr Şemseddin'in adamları ile Van hâkimi İzzeddin Şir, Kara Yusuf'un ölümünden sonra Karabağ'da kışlamakta olan Şahruh'un huzuruna giderek itaatlerini arz ettiler (824/1420–1421 kışı)<sup>43</sup>.

<sup>36</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 53-54; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 79-80; Aka, *Timurlular*, s. 71, 73; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 8.

<sup>37</sup>Faruk Sümer, "Ahmed Celâyir", *D.İ.A.*, c. II, s. 53-54.

<sup>38</sup>Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, nşr. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî, c. I, Tahran 1372/1992, s. 403; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 53; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 72, 80-86; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 79, 82-86.

<sup>39</sup>Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 300.

<sup>40</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 56-57; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 122-128; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 109 vd.; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 14-15.

<sup>41</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 56; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 128; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 109, 111.

<sup>42</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 56, 58; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 112, 115, 117; Sümer, "Kara-Koyunlular", s.301; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 15n.52, 16, 73n.353. Kara Yusuf'un kümbeti hakkında aşağıya bakınız.

<sup>43</sup>Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, nşr. S.K.H.S. Cevadî, c. II, Tahran 1372/1992, s. 753; Şerefhan, *Şerefname*, nşr. Muhammed Abbasî, Tahran 1343 H.Ş., s. 128. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 117; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 16-17.

Kara-Koyunlular'ın yeni hükümdarı İskender Beg (1420–1438), Ak-Koyunlu begi Kara Yülük Osman'ı Kuzey Suriye'de Sincar yakınlarında mağlup etti (Rebiülâhir 824/Mart 1421)<sup>44</sup>. Bu savaşın haberi geldiği sırada Timurlu hükümdarı Şahruh, Azerbaycan'da Aras Irmağı kıyısında bulunuyordu. Bu esnada Ak-Koyunlu begi Kara Yülük Osman'ın elçisi ile Bidlis hâkimi Emîr Şemseddin'in elçisi, Şahruh'un huzuruna gelerek, Kara-Koyunlular'ın güçlenmesi ve faaliyetlerinden şikâyetçi oldular.

Bu gelişmelerden dolayı Kara-Koyunlular'a kızgın olan Şahruh, ordusuyla Aras boyundan batıya doğru ilerledi. Yolu üzerindeki Bayezid kalesini kuşatma sonucunda ele geçirdikten (23 Cemâziyelevvel 824/26 Mayıs 1421)<sup>45</sup> sonra Van Gölü kuzeyindeki Aladağ'a geldi. Burada bir süre dinlendikten sonra Van Gölü sahillerine indi. Bu sırada Kara Yusuf'un oğullarından İsfend Mirza, Muş yaylağında bulunuyordu. Şahruh, Emîr İbrahim Câkû komutasındaki bir kuvveti İsfend Mirza üzerine gönderdi. İsfend, ağırlıklarını bırakarak, yanındaki Türkmenlerle birlikte oradan çekilip, Cizre tarafında bulunan ağabeyi İskender'in yanına gitti<sup>46</sup>.

Şahruh, Van Gölü çevresindeki Ahlat, Adilcevaz ve Erciş kalelerini birer birer teslim aldı. Bu sırada Bidlis hâkimi Emîr Şemseddin, bu defa kendisi Şahruh'un huzuruna geldi. Şemseddin'i takiben Muş kalesi hâkimi Emîr Abdurrahman, Van-Hakkâri hâkimi İzzeddin Şir'in oğlu Emîr Muhammed, Ak-Koyunlu begi Kara Yülük Osman'ın oğulları Ali ve Bayezid begler Şahruh'un nezdine gelip huzura çıktılar<sup>47</sup>.

Şahruh, Erciş civarındaki Ak-Bulak mevkiine geldiğinde, bölgede hâkimiyet ve otoritesini tanımayanlar üzerine kuvvetler gönderdi. Kendisi de Aladağ yaylağına döndü. Şahruh, buradan Tebriz'e gitmek niyetinde idi. Bu düşünceyle, emîrlerin askerleriyle birlikte memleketlerine gitmelerine müsaade ettiği gibi, kendisi de Tebriz'e doğru harekete hazırlandı. Fakat o sırada Kara-Koyunlu Kara İskender Beg ile kardeşi İsfend Mirza'nın Ahlat ve Adilcevaz

<sup>44</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.58-61; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 134 vd.; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 118-119; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 16.

<sup>45</sup>Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, c. II, s. 767 vd.; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 61; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 137; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 119-120; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 122; Hasan Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Fethinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar Bayezid ve Çevresinin Tarihine Bir Bakış", *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, Editör: Oktay Belli, İstanbul 2004, s. 181.

<sup>46</sup>Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 61; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 138; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.120; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 16.

<sup>47</sup>Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 138; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 120; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 60; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 17.

havalisine geldikleri haber alındı. Bu sırada Şahruh'un yanına gelmiş olan Ak-Koyunlu Kara Yülük Osman, orada bulunan çevre emîrleri ve aşiret reisleriyle birlikte Şahruh'a, "Kara Yusuf'un oğulları tamamen yok edilmedikçe bu memleketlerde düzenin kurulamayacağını ve bölge halkının barışa kavuşamayacağını" söyleyerek, onu Türkmenlerle muharebeye ikna ettiler<sup>48</sup>. Bunun üzerine Şahruh, Tebriz'e gitmekten vazgeçerek, Aladağ'dan tekrar Erciş'e indi. Beglerinden Emîr İlyas Hoca'yı, Kara Yülük Osman'la beraber, öncü olarak Adilceviz tarafına gönderdi.

Bu esnada Kara-Koyunlu hükümdarı İskender Beg ile kardeşi İsfend Mirza, birkaç defa elçi göndererek barış istemişlerse de, Şahruh kabul etmemiştir. Barış tekliflerinin reddedilmesi üzerine İskender ve İsfend Mirzalar, Adilceviz havalisinden kuzeye Eleşgird (bugünkü Eleşkirt) tarafına giderek burada Timurlularla savaş hazırlıklarına başladılar. Nihayet, Eleşgird yakınında Yahşi (ya da Altun-Bahşi) denilen yerde Kara-Koyunlularla Timurlular arasında üç gün süren çarpışmalar sonunda Kara-Koyunlular mağlup olarak, dağıldılar (30 Temmuz - 1 Ağustos 1421)<sup>49</sup>.

Şahruh, Eleşgird muharebesinden sonra Tebriz'e gitti; oradan da Horasan'a döndü. Giderken, Kara-Koyunlu bölgeleriyle birlikte Azerbaycan'ın idaresini Ak-Koyunlular'a bıraktı<sup>50</sup>. Muharebeden sonra Kuzey Irak'a çekilen Kara-Koyunlu hükümdarı İskender Beg, Şahruh'un Horasan'a dönmesinden sonra geri gelerek, Tebriz ve Sultaniye ile çevrelerini tekrar ele geçirdi<sup>51</sup>.

Kara İskender Beg, 825/1422 yılı baharında, Van Gölü'nün doğu tarafında yer alan Sökmenâbâd'a geldi. Yanında, Ak-Koyunlu begi Kara Yülük Osman tarafından ülkesinden çıkarılmış olan Çemişkezek hâkimi Şeyh Hasan da vardı. Şeyh Hasan, kalelerini birer birer elinden almakta olan Kara Osman'dan şikâyetçi olup, İskender'den Ak-Koyunlular üzerine yürümesini istemekte idi. İskender, bunu kabul etmiş görünerek, Erciş – Adilceviz – Ahlat üzerinden geçerek Bingöl yaylağına gitti. Burada bir müddet sürekle avları ve eğlence ile

<sup>48</sup> Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, c. II, s. 773-777; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 62; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 138-139; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 120; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 123 vd.; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 17.

<sup>49</sup> Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, c. II, s. 777-796; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 62-64; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 139-145; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 121-123; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 122-125; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s.17-18; Bilgehan Pamuk-Ahmet Aydın, "Karakoyunlu-Temürlü Mücadelesi ve Eleşgird Meydan Muharebesi", *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, s. 145-160.

<sup>50</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 65; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 145; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 123-124.

<sup>51</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 65, 68; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 145-146; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.124.

vakit geçirdi. Sonra, yanında bulunan Bidlis hâkimi Emîr Şemseddin ile Van hâkimi İzzeddin Şir'in oğlu Melik Ahmed'i tevkif ederek, Bidlis yöresine geldi<sup>52</sup>.

Kara İskender Beg, kendisine sadakatsizlik göstererek, Şahruh'a tâbiyetlerini arz etmelerinden ve bu nedenle kendisine yardıma gelmemiş olmalarından dolayı eniştesi Bidlis hâkimi Emîr Şemseddin ile diğer mahallî emîrlere ve aşiret reislerine kızgın idi (babası Kara Yusuf, Mısır'dan döndüğü zaman Şemseddin ona bir vefakârlık göstererek, askerinin her türlü ihtiyacını temin etmiş ve ağırlamıştı. Bundan çok memnun kalan Kara Yusuf, kızını Şemseddin'e verdiği gibi, bilâhare gösterdiği sadakat ve ifa ettiği hizmetlere mükâfat olarak da Bidlis, Muş, Ahlat ve Hımıs şehirleri ile çevrelerini ona tefviz etmişti<sup>53</sup>). Kara İskender Beg, Bidlis önüne gelerek, şehrin teslim edilmesini Şemseddin'e söyletmiş, fakat kalenin dizdarı Mihmad, efendisinin sözlerindeki hakiki manayı anlayarak, teslimi reddetmiştir. Buna öfkelenen İskender, Emîr Şemseddin'in maiyetinden bazı ileri gelenleri öldürtmüştür<sup>54</sup>.

Kara İskender Beg, ertesi yıl (826/1423) tekrar Van Gölü sahillerine gelerek, Ahlat'ı kuşattı. Ak-Koyunlu tarihçisi Ebu Bekr-i Tihranî'ye göre, Emîr Şemseddin, Bidlis önünde yaptığı gibi, burada da aynı teslim ettirmeme oyununu oynamak istemiş, fakat sözlerinin gerçek mânâsı anlaşılacak, kale önünde boynu vurulmuştur (1423). Buna rağmen Kara İskender, Ahlat'ı ele geçiremedi. Kuşatmaya bir miktar kuvvet bıraktıktan sonra kendisi gidip Bidlis'i kuşattı<sup>55</sup>.

Emîr Şemseddin'in öldürülmesi ile İskender'in bu bölgedeki işi bitmemişti. Van-Hakkâri hâkimi İzzeddin Şir'in oğlu Melik Ahmed ile de görülecek bir hesabı vardı. Kara Yusuf, Mısır'dan Van Gölü bölgesine döndüğünde, İzzeddin Şir ona karşı hasmane bir tavır almışsa da, mukavemet etmekten aciz kalarak, Kara Yusuf'un tâbiyeti altına girmeye mecbur olmuştu. Fakat hiçbir zaman Kara Yusuf'a samimi olarak bağlanmamış görünen İzzeddin Şir, onun ölümünü müteakip Şahruh'a tazim ve itaatini arz etmişti<sup>56</sup>. Şahruh, Van

<sup>52</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 68–69; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 125.

<sup>53</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 35; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 69, 124–125; Sümer, “Kara-Koyunlular”, s. 298; Aka, *Timurlular*, s. 66. Şeref Han, Kara Yusuf'un bu tefvizinin fermanını atalarının evrakı arasında bularak, eserine kaydetmiştir (*Şerefname*, 492–494). Ebu Bekr-i Tihranî, Emîr Şemseddin'in Bidlis-Muş bölgesinde 21 kalenin sahibi olduğunu kaydetmektedir (*Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 69–70);

<sup>54</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.69–70; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 146; Sümer, *Kara koyunlular*, s. 125.

<sup>55</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 70; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 146; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 126; Sümer, *Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 60–61.

<sup>56</sup> Faruk Sümer, Kara-Koyunlular'ın yeni hükümdarı İskender Beg'in İzzeddin Şir'i 828/1425'te öldürdüğü rivayetini nakleder (*Kara Koyunlular*, s.127).

Gölü havalisine geldiği sırada, bu defa İzzeddin'in oğlu Melik Ahmed de Şahruh'a tazim ve itaat arz etmişti. Bunları dikkate alan İskender Beg, Melik Ahmed'i yakalayıp tutukladı. Dört ay kuşatmasına rağmen Van'ı ele geçiremedi<sup>57</sup>.

Kara İskender Beg, Van Gölü çevresinden ayrıldıktan sonra Tebriz'e gitti. Yanında tutuklu olarak götürdüğü Van hâkimi Melik Ahmed'i Nahçıvan'daki Alıncak Kalesi'nde hapsedirdi; bir süre sonra da öldürttü. Sonra yeniden Van üzerine gelerek, kuşattı. Van muhafızı Melik Esed'in, hazinelerini alıp serbestçe çıkıp gitmesine izin vererek, şehri ele geçirdi. Van'ın idaresini oğullarından Yar Ali'ye verdi. Kara İskender, Esed'in amcası Bahaeddin'i de bertaraf ederek, Van Gölü'nün doğu ve kuzey yörelerine de hâkim olmuştur<sup>58</sup>.

Kara-Koyunlu hükümdarı İskender Beg, Timurlular'a tâbi bulunan Şirvanşahlar üzerine yürüyerek, Şemahi'de yağmalar yaptıktan sonra Tebriz'e döndü (831/1427–1428). Ertesi yıl (832) da Timurlular'ın hâkimiyetindeki Sultaniye'yi alıp, Ebher, Kazvin, Zencan bölgesine sefer düzenledi<sup>59</sup>.

Kara-Koyunlular'ın bu faaliyetleri Timurlu hükümdarı Şahruh'u kızdırdı. Büyük bir orduyla Kara-Koyunlular üzerine ikinci seferine çıkarak, Azerbaycan'a geldi (1429). Tebriz – Urmiye Gölü yakınlarındaki Selmas ovasında iki gün süren şiddetli savaşta (17–18 Eylül 1429), Kara-Koyunlular yenildiler<sup>60</sup>. Şahruh, savaş alanından çekilen Kara-Koyunlular ve Türkmenler'in peşine kuvvetler gönderdi. Kara İskender, önce Van'a geldi. Fakat Timurlu kuvvetlerinin Van'a yaklaşmaları üzerine oradan da ayrılıp Erciş tarafına gitti. Kendisine kapıları açmayan Erciş'i kuşattığı sırada Timurlu askerlerinin yaklaştığını haber aldı. Bin kadar askeriyle Erciş yakınındaki Gorzor boğazını geçerek düşman kuvvetlerine saldırdı ve onları geri püskürttü. Bundan faydalanarak Erzurum tarafına gidip takipten kurtuldu<sup>61</sup>.

Şahruh, bu zafer ve başarılı harekâttan sonra kışı (1429–1430) geçirmek üzere Karabağ'a gitti. Bununla beraber, o, Kara-Koyunlular'ı ortadan kaldıramayacağını da anlamış bulunuyordu. Nihayet kalıcı bir başarı elde

<sup>57</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 127; Aka, *Timurlular*, s.66.

<sup>58</sup> Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 127.

<sup>59</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 196; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 127.

<sup>60</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 196-198; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 128-129. Pamuk-Aydın, "Karakoyunlu-Temürlü Mücadelesi ve Eleşgird Meydan Muharebesi", s. 145-160. Mükrimin Halil Yinanç, Selmas muharebesini, 27-28 Temmuz 1428 tarihinde gösterir (bkz.: "Cihan-Şah", *İ.A.*, c.III, s. 174).

<sup>61</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 198-199; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 130; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, s. 106.

edemedi ülkesine döndü<sup>62</sup>. Şahruh'un dönmesinden sonra bütün bölgeye yeniden hâkim olan Kara İskender, Van Gölü çevresindeki bütün şehir ve kalelerin idaresini kardeşi Cihan-Şah'a vermiştir<sup>63</sup>.

Kara-Koyunlular üzerine üçüncü seferine çıkan Şahruh, Azerbaycan'a geldi. Rey'de konakladığı sırada (Şubat-Mart 1435), Van'da bulunan Kara-Koyunlu Cihan-Şah'a adamlar göndererek, yanına çağırdı. Cihan-Şah da bu davete uyarak, Rey'e, Şahruh'un yanına gitti<sup>64</sup>.

Şahruh, üçüncü seferinden dönerken (Mayıs 1436), Azerbaycan hâkimliğini, kendisine tâbi kıldığı Kara-Koyunlu Cihan-Şah'a tefviz etmiştir<sup>65</sup>.

İskender Beg'in ölümü (1438) üzerine, Kara-Koyunlu hükümdarlığını kardeşi Cihan-Şah ele aldı<sup>66</sup>. Otuz yıla yakın bir süre hükümdarlık yapan Cihan-Şah zamanı (1438-1467), Kara-Koyunlular'ın en geniş, en güçlü devridir<sup>67</sup>.

Cihan-Şah zamanında, Ak-Koyunlu begi Uzun Hasan ve kuvvetleri iki defa Ahlat, Adilcevaz ve Erciş'i basıp yağmalamışlardır<sup>68</sup>.

Ak-Koyunlular'ın büyüüp kuvvetlenmeleri ve Uzun Hasan'ın düşmanca davranışları karşısında Cihan-Şah, onlar üzerine sefere hazırlandı. Cihan-Şah, seferinin amacını gizlemek ve dikkat çekmemek için, görünüşte ecdadının ve ulus'unun eski yurdu olan Van Gölü çevresinde yaylak yapmak amacıyla, 16 Mayıs 1467'de ordusunun bir kısmıyla Tebriz'den hareket etti. Önce Van Gölü'nün doğusunda yer alan Sökmenâbâd'a geldi. Orada bir müddet kalıp av ve eğlencelerle vakit geçirdi. Sonra Muş ovası ve Bingöl yaylalarına gitmek üzere Sökmenâbâd'dan hareket etti. Erciş'te bir süre oğullarının ve diğer vilâyet askerlerinin gelmesini bekledi. Onların gelip kendisine katılmasından sonra Erciş-Adilcevaz-Ahlat yoluyla batıya doğru ilerledi. Önce Bidlis'e, oradan Muş ovasına geldi (1467 yazı ve sonbaharı). O sırada Ak-Koyunlular'ın nerede

<sup>62</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 200; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 130.

<sup>63</sup> Yınanç, "Cihan-Şah", s. 173; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 131, 134.

<sup>64</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 212; Yınanç, "Cihan-Şah", s. 174; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 134; Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 302; Aka, *Timurlular*, s.112; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 152, 153 vd.; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 22.

<sup>65</sup> Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 223; Yınanç, "Cihan-Şah", s. 174; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 137; Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 302; Aka, *Mirza Şahruh*, s. 157; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 25.

<sup>66</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.96-97; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 227-228; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 140-142.

<sup>67</sup> Toplu bilgi için bkz.: Yınanç, "Cihan-Şah", s. 173-189.

<sup>68</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 140-141.

oldukları ve ne yaptıkları kesin olarak öğrenilememiştir. Bu husus Cihan-Şah'ı sınırlendiriyordu.

Kışın başlaması üzerine, askerler şikâyet etmeye başladılar. Bunun üzerine Cihan-Şah, bütün ordusunun kışlaklara gitmesi emrini verdi (1467 Ekim ayı sonları). Ordunun büyük bir kısmı Adilcevaz, Erciş ve Van'da kışlağa çekilirken, bir kısmı da Malazgirt yoluyla Aras boylarına gitti. Kendisi de maiyetiyle birlikte Erzurum yöresinde kışlamayı düşünüyordu. Bu amaçla maiyetindeki adamları ve hassa askerleriyle kuzeye, Tercan tarafına doğru hareket etti. Bingöl'ün kuzeyinde Sancak mevkiinde konakladı. O zamana kadar görünmeyen Uzun Hasan, gece vakti düzenlediği âni bir baskınla Cihan-Şah'ı öldürdü (11 Kasım 1467)<sup>69</sup>.

Cihan-Şah'ın yerine, oğullarından Hasan Ali, Kara-Koyunlu tahtına geçti. Ancak Ak-Koyunlular karşısında tutunamadı ve bir yıl kadar sonra bir çarpışmada öldürüldü (1468). Böylece Kara-Koyunlular Devleti yıkıldı ve bütün ülkeleri Ak-Koyunlular'ın hâkimiyetine geçti. Bu münasebetle Van Gölü çevresi de Ak-Koyunlu ülkesine katılmış oldu (1468-1469)<sup>70</sup>.

Bütün Doğu Anadolu, Irak, Azerbaycan ve İran'a hâkim olan Kara-Koyunlular'dan günümüze çok az tarihî eser kalabilmiştir<sup>71</sup>. Onların, sonraki başkentleri Tebriz'de ayakta kalabilen yine az sayıdaki eserleri dışındaki eserleri, Van Gölü çevresinde yer almaktadır.

Van Gölü'nün kuzeyinde yer alan Erciş, Kara-Koyunlular'ın ilk merkezi idi. Ancak bugün Erciş'te iki kümbetten başka Kara-Koyunlular'a ait herhangi bir eser görülmemektedir. Menşei Urartular'a kadar giden Erciş kalesi, Kara-Koyunlular tarafından da kullanılmıştır. Kale, 1841 yılında meydana gelen depremden sonra yükselen Van Gölü sularının altında kalmıştır<sup>72</sup>. Bölgedeki

<sup>69</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 252-253; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 435-442; Yınanç, "Cihan-Şah", s. 185-187; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 70-71.

<sup>70</sup> Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 328-329; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 443-444, 450 vd.; Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 303-304; Nejat Göyünç, "Van", *İ.A.*, c. XIII, s. 199.

<sup>71</sup> Sanat tarihçisi Oktay Aslanapa, Kara-Koyunlu eserlerinin Timurlular ve Ak-Koyunlular zamanında tahrip edilmiş olduğundan birçoğunun zamanımıza kadar gelemediğini ifade ediyor ("Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, 1956 (Ankara 1957), s. 107). Abdüsselam Uluçam ise, bölgedeki tarihî eserlerin az olmasının sebepleri arasında savaşlar, yağma ve tahriplerin yanı sıra, depremleri de sayar (*Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara 2000, s.1, 4).

<sup>72</sup> Abdüsselâm Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı*, I, Van, Ankara 2000, s. 2, 181; Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı*, s. 1-2, 4-5. Evliya Çelebi de, bazı seneler bahar mevsiminde göl sularının yükselip Erciş Kalesi'nin etrafını sardığını kaydeder (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 4. kitap,

şehir ve kalelere hâkim olan Kara-Koyunlular, buraların surlarını tamir ve tahkim ederek kullanmışlardır<sup>73</sup>. Fakat buralarda Kara-Koyunlu hâkimiyeti ve kullanımıyla ilgili kitâbelere ve diğer yazılı bilgilere sahip değiliz.

Erciş civarında bulunan iki kümbetin Kara-Koyunlular'a ait olduğu kesinleşmiştir. Sanat tarihçileri, Erciş ilçe merkezinde bulunan kümbeti, Kadem Paşa Hatun Kümbeti diye adlandırıyorlar. Bu kümbet, 863 (1458–1459) tarihini taşıyan kitâbesine göre, Cihan-Şah zamanında, büyük emîr Rüstem Beg tarafından, Emîr Yar Ali, Şah Mustafa, Şah Sevük ve Şah Ali ile anneleri Kadem Paşa Hatun için yaptırılmıştır<sup>74</sup>. İkinci kümbet, Erciş-Patnos yolu üzerinde ve Erciş merkezine 2 km. uzaklıkta, tarlalar içinde bulunmaktadır. Üzerinde kitâbesi bulunmadığından, Anonim Kümbet, Erciş Kümbeti, Karamelik Köyü Kümbeti veya Zortul Kümbeti diye adlandırılmaktadır. Bu kümbetin, mimarî özelliklerine bakılarak, önceki kümbete yakın bir zamanda yapıldığı ve Kara-Koyunlu devri eseri olduğu kabul edilmiştir<sup>75</sup>.

Eski Erciş'i anlatan Evliya Çelebi, “Evvelâ mâtakaddem Yûsuf Şâh câmi'in Süleymân Şâh imâr edüp Süleymân Hân câmi'i derler” ifadesiyle, burada Kara-Koyunlu hükümdarı Kara Yusuf tarafından inşa ettirilen ve Osmanlı hâkimiyetine kadar ayakta kalıp Kanunî Sultan Süleyman tarafından tamir ettirilen bir camiin varlığından bahseder<sup>76</sup>.

---

İstanbul 2001, s. 101). Bölgedeki ortaçağ kalelerinin menşei Urartular dönemine kadar eskilere dayanmaktadır.

<sup>73</sup> Geniş bilgi için bkz.: Uluçam, *Ortaçağ ... Mimarlığı, I, Van*, çeşitli yerler; Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı, II, Bitlis*, Ankara 2002, s. 2-3, 6-7, 16-17, 163, 186-187.

<sup>74</sup> Abdurrahim Şerif (BEYGU), *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 60-61; Oktay Aslanapa, “Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri”, s. 105, 107; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, c. I-II, Ankara 1990, s. 315; Hamza Gündoğdu, “Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri”, *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri (22-25 Mayıs 1995, Van)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Van 1996, s. 5; Uluçam, *Ortaçağ ... Mimarlığı, I, Van*, s.183, 187. Kadem Paşa Hatun, Kara-Koyunlu Begi Kara Yusuf'un hanımı idi (Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 110-111).

<sup>75</sup> Aslanapa, “Karakoyunlu Kümbetleri”, s. 106, 107; H. Gündoğdu, “Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri”, s.5-7; H. Gündoğdu, “Erciş Anonim Kümbet'in Süsleme Programı”, *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu (8-10 Eylül 2004, Van)*, editör: Oktay Belli, İstanbul 2006, s. 165-172. Erciş yakınındaki bu kümbetin, üzerindeki süslemeler ve hâkimiyet sembolü kabul edilen figürlere dayanılarak, bir Kara-Koyunlu hükümdarına, muhtemelen Kara Yusuf'a ait olduğu sanılmaktadır (meselâ bkz.: H. Gündoğdu, “Erciş Anonim Kümbet'in Süsleme Programı”, s.168, 172; Uluçam, *Ortaçağ ...Mimarlığı, I, Van*, s.182-183).

<sup>76</sup> *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 4. kitap, s. 101; Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı*, s. 1, 5.

Van Gölü'nün kuzey-batısında, Ahlat'ta bulunan Erzen Hatun Kümbeti'nin kitâbesi de 799 (1396–1397) tarihini taşımaktadır. Bu tarihe göre kümbet, Kara-Koyunlular'ın -Timur'dan önceki- ilk devrinde inşa edilmiştir<sup>77</sup>.

Van Gölü'nün güney-doğu kıyısında yer alan Gevaş ilçe merkezindeki 736 (1335)<sup>78</sup> tarihli Halime Hatun Kümbeti'nin de Kara-Koyunlular'ın ilk zamanlarına ait olabileceği ileri sürülmüştür<sup>79</sup>.

Öte yandan Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Nahçıvan bölgelerinde sık rastlanan koç ve koyun heykelleri ile koç ve koyun başlı mezar taşlarının özellikle Kara-Koyunlular ile Ak-Koyunlular'dan kaldığı bilinmektedir. Bu heykel ve mezar taşlarından bazıları Ahlat'ta, Van'da, Erzurum'da, Erzincan'da vs. bugün de mevcuttur. Bunlardan bazıları müzelere kaldırılmış, bazıları da resmî daireler ile okulların bahçelerine konularak, koruma altına alınmıştır<sup>80</sup>.

Eski Van Şehri'ndeki Ulu Camiin de Kara-Koyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un, Timur'un bölgeye gelmesinden önceki ilk saltanat yıllarında (1389–1400) inşa edildiği kabul edilmektedir<sup>81</sup>.

<sup>77</sup> Aslanapa, *Türk Sanatı*, c.I-II, s. 315.

<sup>78</sup> H. Gündoğdu, "Van Gölü Çevresinde ... Bazı Türk Eserleri", s. 5; Rahmi Hüseyin Ünal, "Gevaş (Van) İzzeddin Şir Camiine İlişkin Gözlemler", *Van Gölü Çevresi Sempozyumu Bildirileri (22-25 Mayıs 1995, Van)*, Van 1996, s. 49-50; Aslanapa, *Türk Sanatı*, c.I-II, s. 314; Uluçam, *Ortaçağ ... Mimarlığı, I, Van*, s. 205–208. Oktay Aslanapa, eski bir çalışmasında ("Karakoyunlu Kümbetleri", s. 106), 760/1358 tarihini vermiştir.

<sup>79</sup> Aslanapa, "Karakoyunlu Kümbetleri", s. 106–107.

<sup>80</sup> Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, s. 35 vd.; Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı*, s. 8, 51; Abdulhaluk Çay, *Anadolu'da Türk Damgası: Koç Heykel-Mezar Taşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi*, Ankara 1983. Bu koç, koyun heykellerinden ikisi Ahlat Müzesinde olup, 803 (1400-1401) ve 804 (1401-1402) tarihlerini taşımaktadırlar (bkz.: Karamağaralı, a.g.e. s. 38).

<sup>81</sup> Aslanapa, *Türk Sanatı*, c.I-II, s. 314. Van Gölü çevresindeki tarihî yerleşim birimleri ve kalelerde uzun zaman önceleri başlatılan kazı ve araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmalarla, Selçuklular ve Ahlatşahlar'ın yanısıra Kara-Koyunlular devri eserleri de ortaya çıkarılmaktadır (meselâ bkz.: Haluk Karamağaralı, "Ahlat Kazıları (1967-1991)", *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu (4-7 Eylül 2006, Bitlis)*, editör: Oktay Belli, Ankara 2007, s. 83-96; M. Taner Tarhan – Veli Sevin, "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları – 1989", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1990, c. II, Ankara 1991, s. 429-456; Uluçam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*).

## KAYNAKLAR

Abdurrahim Şerif (BEYGU), *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932.

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.

\_\_\_\_\_, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, Ankara 1994.

\_\_\_\_\_, *Timurlular*, Ankara 1995.

\_\_\_\_\_, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara 2001.

ALAN, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine: Timurlular (1360–1506)*, İstanbul 2007.

ALİKILIÇ, Dündar, *Abbasî Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisân Beyleri*, İstanbul, 2006.

ASLANAPA, Oktay, “Doğu Anadolu’da Karakoyunlu Kümbetleri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, 1956 (Ankara 1957), s. 105–107.

\_\_\_\_\_, *Türk Sanatı*, c. I-II, Ankara 1990.

Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

CAHEN, Claude, “Contribution A l’Histoire Du Diyar Bakr Au Quatorzieme Siecle”, *Journal Asiatique*, c. CCXLIII, Paris 1955, s.65–100.

ÇAY, Abdulhaluk, *Anadolu’da Türk Damgası: Koç Heykel-Mezar Taşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi*, Ankara 1983.

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2001.

Evlia Çelebi, *Evlia Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 4. kitap, İstanbul 2001.

GEYİKOĞLU, Hasan, “Selçuklular’ın Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Bayezid ve Çevresinin Tarihine Bir Bakış”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, Editör: Oktay Belli, İstanbul 2004, s. 173–182.

GÖDE, Kemal, *Eratnalılar*, Ankara 1994.

\_\_\_\_\_, “Eretnaogulları”, *D.İ.A.*, c. XI, s. 295-296.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Van (Tarih)”, *İ.A.*, c. XIII, s. 197-202.

- GÜNDOĞDU, Hamza, “Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri”, *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri* (22–25 Mayıs 1995, Van), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Van 1996, s. 1–18.
- GÜNDOĞDU, Hamza, “Erciş Anonim Kümbet’in Süsleme Programı”, *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu (8–10 Eylül 2004, Van)*, editör: Oktay Belli, İstanbul 2006, s. 165–172.
- Hafız-ı Ebru, *Zeyl-i Camiü't-Tevarih-i Reşidî*, nşr. Han Baba Beyanî, Tahran 1317/1938.
- Hafız-ı Ebru, *Zubdetü't-Tevarih*, nşr. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî, c. I, II, Tahran 1372/1992.
- Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, çev. M. Öztürk, Ankara 2006.
- HOOKHAM, Hilda, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962.
- KAFALI, Mustafa, “Timur”, *İ.A.*, c. XII/1, s. 336-346.
- KONUKÇU, Enver, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992.
- \_\_\_\_\_, ”Kara Koyunlular’ın Avnik Kalesi”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s.38–40.
- MANZ, Beatrice Forbes, *Timurlenk*, trc. Z. Bilgin, İstanbul 2006.
- MAROZZİ, Justin, *Timurlenk*, trc. H. Kocaoluk, İstanbul 2005.
- Nizameddin Şamî, *Zafername*, çev. Necati Lugal, Ankara 1987 (2.bs.).
- PAMUK, Bilgehan –Ahmet AYDIN, ”Karakoyunlu–Temürlü Mücadelesi ve Eleşgird Meydan Muharebesi”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, editör: Oktay Belli, İstanbul 2004, s. 145–160.
- ROEMER, Hans R., “Timurlular”, *İ.A.*, c. XII/1, s. 346-370.
- ROUX, Jean Paul, *Timur*, trc. A. Rıza Yalt, İstanbul 1994.
- SÜMER, Faruk, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah’a kadar)*, c.I, Ankara 1992 (3. baskı).
- \_\_\_\_\_, “Kara-Koyunlular”, *İ.A.*, c. VI, s. 292-305.
- \_\_\_\_\_, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

- \_\_\_\_\_, “Ahmed Celâyir”, *D.İ.A.*, c. II, s. 53-54.
- Şerefhan, *Şerefname*, nşr. Muhammed Abbasî, Tahran 1343 H.Ş.
- TEKİNDAĞ, M. C. Şhabeddin, *Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul 1961.
- ULUÇAM, Abdüsselâm, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara 2000.
- \_\_\_\_\_, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı, I, Van*, Ankara 2000.
- \_\_\_\_\_, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı, II, Bitlis*, Ankara 2002.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988 (4. bs.).
- ÜNAL, Rahmi Hüseyin, “Gevaş (Van) İzzeddin Şir Camiine İlişkin Gözlemler”, *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri (22–25 Mayıs 1995, Van)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Van 1996, s. 49–50.
- ÜREKLİ, Muzaffer, “Celâyirliler”, *D.İ.A.*, c. VII, s. 264-265.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, “Celâyir”, *İ.A.*, c. III, s. 64-65.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, “Cihan-Şah”, *İ.A.*, c. III, s.173-189.
- YÜCEL, Yaşar, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu (1393–1402)*, Ankara 1980.